

ภูมิปัญญาช่างศิลป์พื้นถิ่นไทใหญ่และชาติพันธุ์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน*

LOCAL WISDOMS OF SHAN AND ETHNIC ARTISTS IN MAE HONG SON PROVINCE

บุษกร สืบตระกูล

Bussakorn Suebtrakul

วัชร วิระแก้ว

Watcharee Weerakaew

กันทนา ใจสุวรรณ

Kanthana Jaisuwan

วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน, ประเทศไทย.

Mae Hong Son community college, Thailand.

E-mail: ajkanthana@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาช่างศิลป์พื้นถิ่นไทใหญ่และชาติพันธุ์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญา สืบค้น และจัดทำแผนที่ข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีผู้ให้ข้อมูลการวิจัยคือ ช่างศิลป์พื้นถิ่นภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ 7 อำเภอ คืออำเภอเมือง อำเภอปางมะผ้า อำเภอปาย อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอขุนยวม อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย สมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่มีคุณสมบัติโดดเด่น หน่วยงานภาครัฐ ใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า ช่างศิลป์ในพื้นที่เป้าหมายที่ปรากฏตามประเภทงานช่างศิลป์และภูมิปัญญาประกอบด้วย 1) งานจิตรกรรม 2) งานเครื่องดนตรี 3) งานโลหะศิลป์ 4) งานเครื่องจักสาน 5) งานผ้าและสิ่งถักทอ 6) งานปูนปั้น-งานไม้ 7) งานศาสตราวุธ 8) งานเครื่องสด และ 9) เครื่องรัก เครื่องเงิน ช่างศิลป์ท้องถิ่นแต่ละประเภทยังคงมีผู้สืบทอดจำนวน 52 คน (83.87%) และไม่มีผู้สืบทอดจำนวน 10 คน (16.13%) โดยช่างศิลป์ท้องถิ่นบางประเภทเครื่องสด งานเครื่องดนตรี โลหะศิลป์ จักสาน และปูนปั้น มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย การสำรวจข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีประวัติชุมชน ศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ข้อมูลช่างศิลป์ รวมถึงงานด้านพุทธศิลป์ มีความแตกต่างจากพุทธศิลป์ในพื้นที่ล้านนา เนื่องจากมีความผสมผสานกับศิลปวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ จุดมุ่งหมายในการสร้างและฝึกหัดงานด้านช่างศิลป์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา รวมถึงเป็นงานที่เกี่ยวข้องปัจจัยที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน

คำสำคัญ: ช่างศิลป์พื้นถิ่น, ภูมิปัญญา, ไทใหญ่, ชาติพันธุ์แม่ฮ่องสอน

Abstract

The objectives of this study are to study the wisdom, survey, and map the information of local artisans in Mae Hong Son Province by using qualitative research. The sample group used in the research was artisans with local wisdom of 7 districts; Muang, Pang Mapha, Pai, Mae La Noi, Khun Yuam, Mae Sariang, and Sop Moei, and together with the outstanding qualified community enterprises members and government personnel. The research tools consisted of a document analysis, questionnaire, interview, and focus group discussion approach.

The results showed that each type of artisan in the targeted area, according to the types of artisans and local pearls of wisdom, consisted of 1) Painting, 2) Musical Instruments, 3) Metal Arts, 4) Basketry, 5) Textiles and Textiles, 6) Stucco-woodworking, 7) Arts and Crafts Rawut, 8) Fresh Wares, and 9) Love Wares, Lacquerware. The local artisan still had successors of 52 persons (83.87%), and there were no successors of 10 persons (16.13 %). The results shown that some types of local artisans, such as Live Instruments, Musical Instruments, Metal Arts, Basketry, and Stucco, may be at risk of being lost in the future. The survey of local artisans in Mae Hong Son Province with community history, and community settlement information about artisans, including works on Buddhist art, is different from the Buddhist art in the Lanna area because it blends with the arts and cultures of different ethnic groups. address in the area but it is expected that the purpose of creating and practicing artisan works is to offer as an offering to the Lord Buddha including work related to factors that are needed in daily life.

Keywords: Local Artisans, Local Wisdom, Tai Yai, Mae Hong Son Ethnicity

บทนำ

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมชุมชนที่ถ่ายทอดจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง โดยความรู้ที่เป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาของมนุษย์เพื่อคุณภาพชีวิตที่เรียกว่า ภูมิปัญญา ได้แก่ การกินอยู่ อาหาร การรักษาสุขภาพ การทอผ้า การจักสาน การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรี และความเชื่อต่าง ๆ (พิทยา ว่องสกุล, 2559) แต่ในสภาพปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมทุนนิยม ทำให้เกิดผลกระทบต่องานวิถีการดำเนินชีวิตของท้องถิ่น เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายส่งผลต่อค่านิยมและภูมิปัญญาต่าง ๆ ปัจจุบันแผนการพลิกโฉมสถาบันวิทยาลัยชุมชนระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) สถาบันวิทยาลัยชุมชน มุ่งสร้างกำลังคนเพื่อความเป็นเลิศในพื้นที่ที่มีศักยภาพใน

การพัฒนาศักยภาพบุคลากร ให้มีจิตสำนึกและความรู้ความสามารถ เพื่อเป็นหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนา และสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ ยกระดับและสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลิตภัณฑ์ชุมชน และร่วมพัฒนาชุมชน เพื่อการบรรลุเป้าหมายการสร้างและพัฒนาคนในศตวรรษที่ 21 และการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรม เพื่อขับเคลื่อนประเทศตามแนวทาง Value-based economy รวมถึงเป้าหมายของกลุ่มการพัฒนาชุมชนเชิงพื้นที่ ที่มุ่งเน้นการสร้างและพัฒนาบุคลากรที่มีทักษะสูง ตามความต้องการของท้องถิ่น และพัฒนาท้องถิ่นด้วยองค์ความรู้และนวัตกรรม ประสบความสำเร็จโดยมีจุดเน้นเชิงกลยุทธ์สำคัญประการหนึ่งคือ “การสร้างมูลค่าเพิ่มจากมรดกทางภูมิปัญญาด้านช่างศิลป์ท้องถิ่น” เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับงานช่างศิลป์ท้องถิ่นที่โดดเด่นและสำคัญ แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่สำรวจและวิเคราะห์จัดกลุ่มช่างศิลป์ท้องถิ่นและครูท้องถิ่นในพื้นที่ ก่อนที่องค์ความรู้จะสูญหายหรือบิดเบือนไป เพื่อสร้างระบบการฟื้นฟูอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนา ยกย่องวิชาชีพช่างศิลป์ท้องถิ่นให้ยั่งยืน ให้เป็นความภูมิใจ และรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และผลักดันให้ทุนทางวัฒนธรรมช่างศิลป์ท้องถิ่น สามารถเป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชน ท้องถิ่น เมือง และประเทศ

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย มีความโดดเด่นทางอัตลักษณ์วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี องค์ความรู้และภูมิปัญญา เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ โดยในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีช่างศิลป์ท้องถิ่นและครูภูมิปัญญา ที่มีทักษะและความชำนาญเฉพาะด้านที่โดดเด่น ประกอบด้วยไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลahu ม้ง ลีซู ลเวีอะ ปะโอ จีนยูนนาน และคนเมือง แต่ในปัจจุบันภายใต้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สารสนเทศ ส่งผลให้ช่างศิลป์พื้นถิ่นและครูภูมิปัญญาขาดภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต แบบดั้งเดิม ทำให้ประเพณีที่ดึงดูดมาจากการสำรวจและวิเคราะห์จากกลุ่มช่างศิลป์อย่างเป็นระบบ รวมทั้งขาดการสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นต่อรุ่น เริ่มสูญหายและบิดเบือนไป จึงควรมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมในชุมชน ที่มีความรู้แบบคู่ขนานกันระหว่างคนนอก-คนใน (Outsider & Insider) โดยนักวิจัยทำหน้าที่จัดระบบความรู้และกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญในภาษาและวัฒนธรรมของตน และใช้วิธีวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community based research) และรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ทำให้ชุมชนตัดสินใจและหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูด้วยตนเองได้ (มยุรี ถาวรพัฒน์, 2557) คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการสำรวจภูมิปัญญา สืบค้น และจัดทำแผนที่ข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ด้านช่างศิลป์พื้นถิ่น รวมตามกลุ่มประเภทช่างศิลป์ที่มีความสอดคล้องกับวิถีด้านศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญาของชุมชนที่น่าสนใจ ที่จะศึกษาการยกระดับและพัฒนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภูมิปัญญา สืบค้น และจัดทำแผนที่ข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การจัดสนทนากลุ่มตัวแทนจากชาติพันธุ์ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลาหู่ และม้ง โดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยมีผู้ให้ข้อมูลคือ (1) ช่างศิลป์ท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ 7 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอปางมะผ้า อำเภอปาย อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอขุนยวม อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย (2) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนประเภทผ้าและเครื่องแต่งกายไทใหญ่ ลาหู่แดง ลาหู่ดำ กะเหรี่ยง (ปกากะญอ) และม้ง อย่างละ 1 กลุ่ม โดยเป็นวิสาหกิจที่มีคุณสมบัติโดดเด่น เช่น วิสาหกิจชุมชนที่เป็น OTOP หรือที่ได้รับรางวัลชนะเลิศหรือรองชนะเลิศ หรือที่เป็นวิสาหกิจชุมชนต้นแบบจังหวัดแม่ฮ่องสอน (3) บุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแนวทางการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาข้อมูลภูมิปัญญา สืบค้นและจัดทำแผนที่ข้อมูลช่างศิลป์ท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ภูมิปัญญาของช่างศิลป์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อแยกตามประเภทตามสถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่นนั้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีช่างศิลป์ท้องถิ่นจำนวน 9 ประเภท ประกอบด้วย 1) งานจิตรกรรม 2) งานเครื่องดนตรี (ช่างทำและซ่อมเครื่องดนตรีพื้นบ้าน) 3) งานโลหะศิลป์ (ช่างทำเครื่องเงิน-ทอง ช่างฉลุลาย) 4) งานเครื่องจักสาน (จักสานจากไม้ไผ่และไม้ค้ำหรือไม้บอง) 5) งานผ้าและสิ่งถักทอ 6) งานปูนปั้น-งานไม้ 7) งานศาสตราวุธ (ตีมีด) 8) งานเครื่องสด (งานใบตอง เครื่องสักการะ) และ 9) เครื่องรักเครื่องเงิน (ปรากฏภูมิปัญญาเกี่ยวกับการกรัดยางรัก) ด้านสัดส่วนของช่างศิลป์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในระดับชั้นครุมีจำนวน 62 คน สามารถจำแนกตามประเภทช่างศิลป์ ช่างศิลป์ท้องถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 53.22 เพศชาย ร้อยละ 46.78 สอดคล้องกับสัดส่วนจำนวนช่างศิลป์ที่เป็นประเภทผ้าและสิ่งถักทอเป็นอันดับแรก มีช่วงอายุ 41 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 53.23 ช่วงอายุ 61 – 80 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.87 ช่วงอายุ 81 – 100 ปี คิดเป็นร้อยละ 8.07 และช่วงอายุ 20 – 40 ปี คิดเป็นร้อยละ 4.83

ช่างศิลป์ท้องถิ่นแต่ละประเภทนั้น ยังคงมีผู้สืบทอดจำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 83.87 และไม่มีผู้สืบทอดจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 16.13 หากวิเคราะห์จากผลการวิจัยนั้น จะเห็นว่า ช่างศิลป์ท้องถิ่นบางประเภท ได้แก่ เครื่องสด งานเครื่องดนตรี โลหะศิลป์ จักสาน และปูนปั้น อาจมีความเสี่ยงต่อการสูญหายในอนาคต โดยงานช่างศิลป์ที่มีความเสี่ยงดังกล่าว มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีความโดดเด่นและเป็นอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในอดีตจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีชุมชนชาวไทใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีลักษณะนิสัยชอบทำบุญทำทาน ถวายภัตตาหาร มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่อิงตามเดือนต่าง ๆ ซึ่งผล

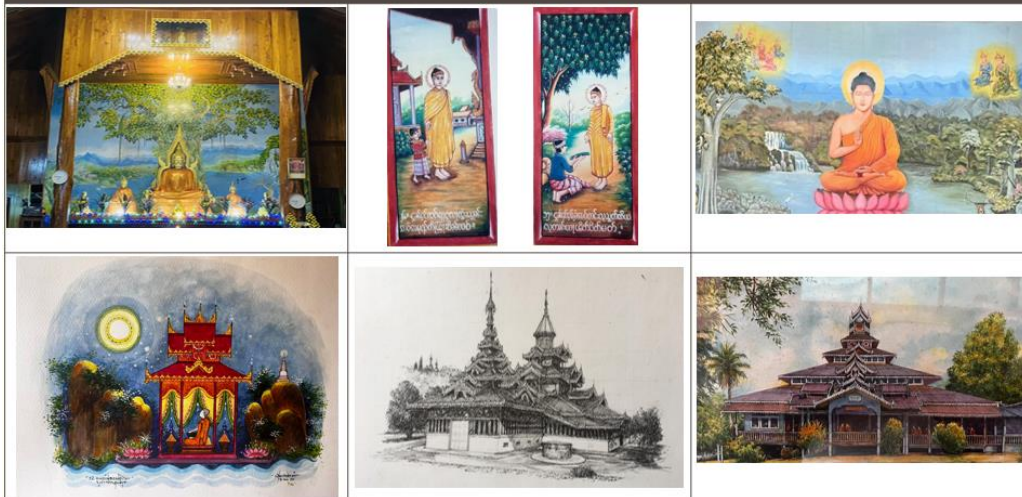
การสำรวจข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีประวัติชุมชนศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ข้อมูลช่างศิลป์ รวมถึงงานด้านพุทธศิลป์ มีความแตกต่างจากพุทธศิลป์ในพื้นที่ล้านนา เนื่องจากมีความผสมผสานกับศิลปวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ แต่คาดว่าจุดมุ่งหมายในการสร้างและฝึกหัดงานด้านช่างศิลป์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา (เมธาวิ ธรรมชัย พระครูธีรสุตพจน์ พระสถิตย โปธิญา โณ อภากร ปัญโญ และจิตรเทพ ปิ่นแก้ว, 2562) รวมถึงเป็นงานที่เกี่ยวกับปัจจัยที่จำเป็นต้องใช้ใน ชีวิตประจำวัน และการจัดทำแผนที่ข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อนำเสนอผลการ รวบรวมข้อมูลช่างศิลป์ของแต่ละอำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

รูป 1 แผนที่แสดงข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

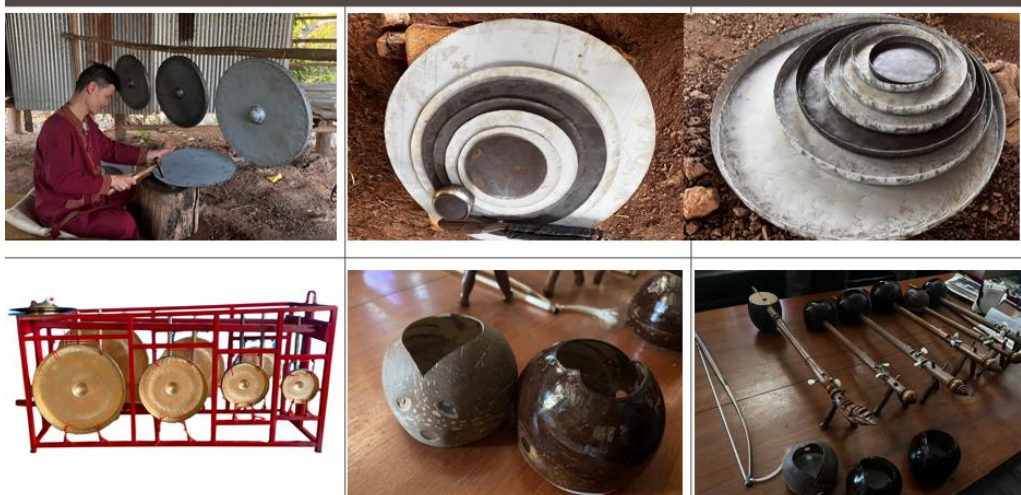

งานพุทธศิลป์ (จิตรกรรม)

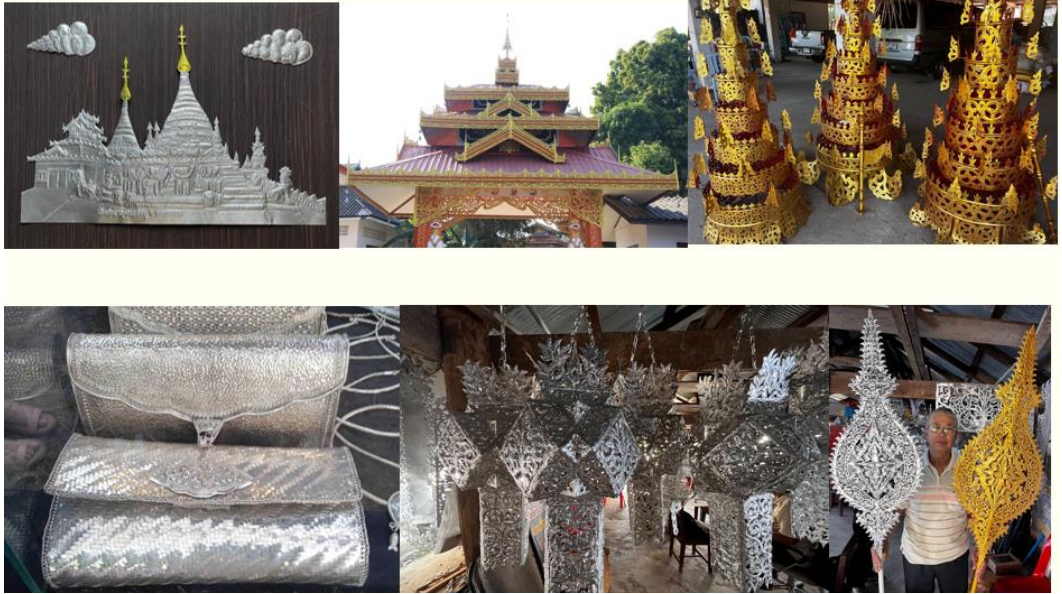

รูป 2 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทศาสนศิลป์ พุทธศิลป์ และจิตรกรรม (งานจิตรกรรม)

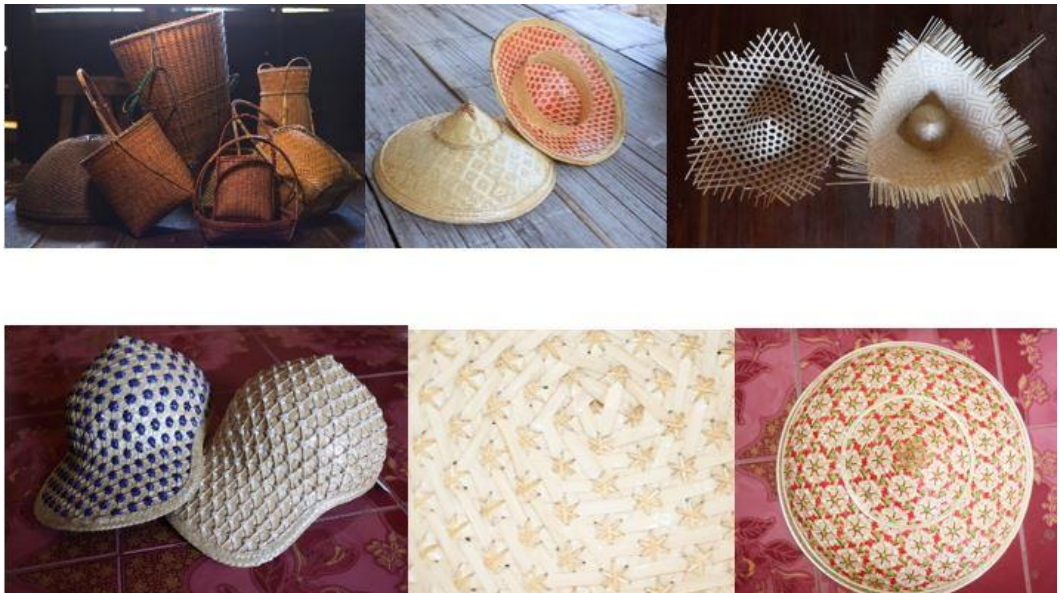
งานเครื่องดนตรี

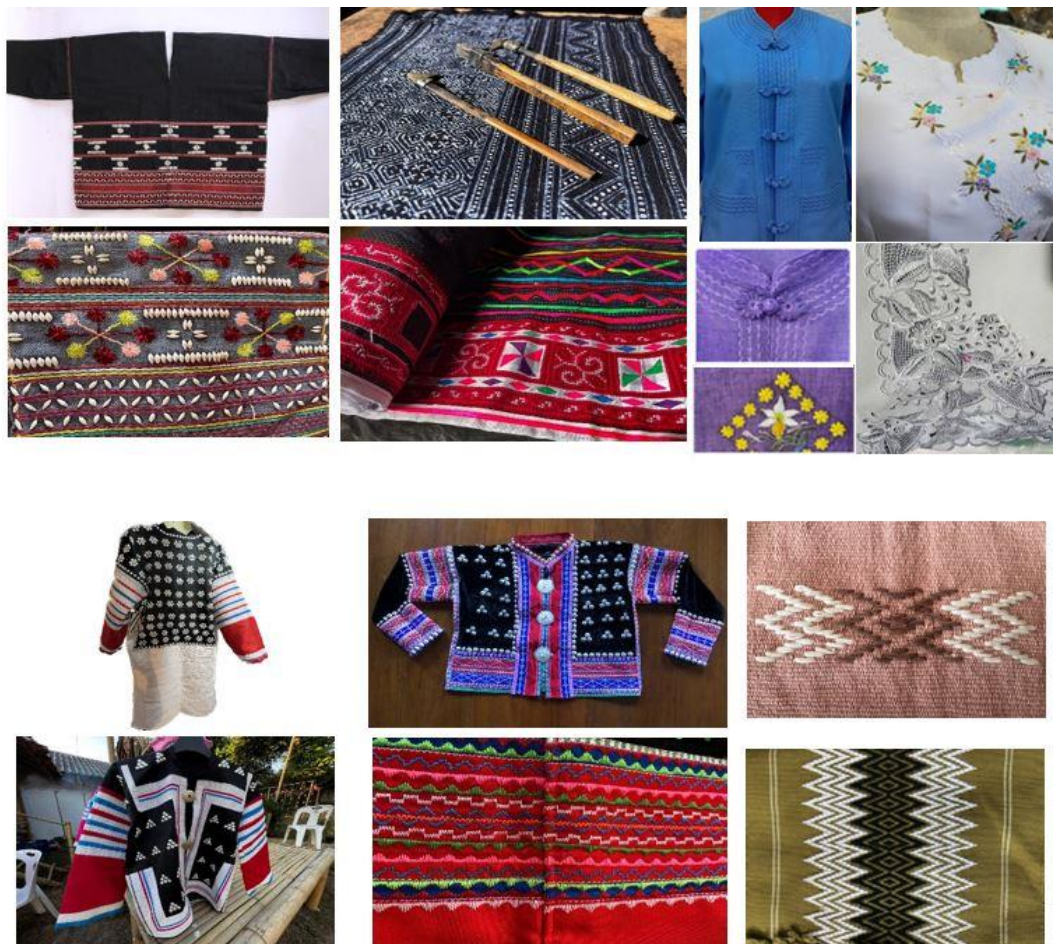
รูป 3 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทเครื่องดนตรี (ช่างซ่อมและทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน)

รูป 4 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทโลหะศิลป์ (ช่างทำเครื่องเงิน-ทอง และช่างฉลุลาย)

รูป 5 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทเครื่องจักสาน

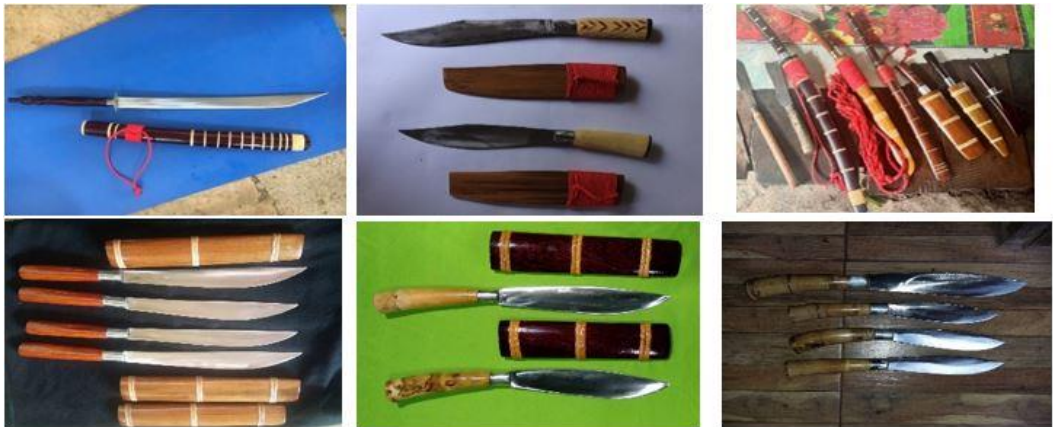

รูป 6 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทงานผ้าและสิ่งถักทอ

รูป 7 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทงานปูนปั้น-งานไม้

รูป 8 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทงานศาสตราวุธ (งานศาสตราวุธ : ตีมีด)

รูป 9 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทงานเครื่องสด (งานเครื่องสด/งานใบตอง)

รูป 10 ผลงานช่างศิลป์ท้องถิ่นประเภทงานเครื่องรัก เครื่องเงิน เกี่ยวกับการกริดยางรัก

ช่างศิลป์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อแยกตามประเภทตามสถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่นนั้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีภูมิปัญญาของช่างศิลป์ท้องถิ่นจำนวน 9 ประเภท ประกอบด้วย 1) งานจิตรกรรมซึ่งจะมีอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ไทใหญ่ 2) งานเครื่องดนตรี (ช่างทำและซ่อมเครื่องดนตรีพื้นบ้าน) เป็นงานเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ใช้ในงานประเพณี 3) งานโลหะศิลป์ (ช่างทำเครื่องเงิน-ทอง, ช่างฉลุลาย) มีจุดเด่นและมีอัตลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เรียกว่า “ปานซอย” ปัจจุบันมีการประยุกต์จากการทำงานโลหะศิลป์เฉพาะในวัด เป็นงานตกแต่งสถานที่และหน่วยงาน รวมถึงของใช้ตกแต่งบ้านเรือน 4) งานเครื่องจักสาน มีความโดดเด่นเกือบทุกชาติพันธุ์ เนื่องจากมีภูมิปัญญาการจักสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน แต่จะมีเทคนิค วัสดุ (ไม้ไผ่ หวาย และไม้ค้ำหรือไม้บอง) รวมถึงวิธีการที่จักสานแตกต่างกันตามชาติพันธุ์และทักษะที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ 5) งานผ้าและสิ่งถักทอ ถือเป็นงานที่มีความโดดเด่นทุกชาติพันธุ์ เนื่องจากเครื่องแต่งกายของแต่ละชาติพันธุ์ที่ต่างกัน การใช้เทคนิคในงานผ้าและสิ่งถักทอจึงถือเป็นภูมิปัญญาที่ยังคงถ่ายทอดมาถึงปัจจุบันนี้ และสามารถใช้เป็นอาชีพที่ใช้เลี้ยงชีพได้ 6) งานปูนปั้น-งานไม้ จากการศึกษามีปัญญาด้านงานปูนปั้น-งานไม้ ที่เป็นงานทักษะที่ต้องฝึกฝน จึงพบเฉพาะส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ 7) งานศาสตราวุธ เป็นงานภูมิปัญญาที่ช่างศิลป์ยังคงมีทักษะงานศาสตราวุธ โดยมีจุดเด่นด้านงานตีเม็ดเพื่อใช้ในครัวเรือน 8) งานเครื่องสด มีจุดเด่นด้านงานใบตองเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะในงานประเพณีต่าง ๆ และ 9) เครื่องรัก เครื่องเงิน มีจุดเด่นที่ปรากฏภูมิปัญญาเกี่ยวกับการกริดยางรัก ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีมากในพื้นที่

อภิปรายผล

การสำรวจและจัดเก็บข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีช่างศิลป์ท้องถิ่นจำนวน 9 ประเภท ประกอบด้วย ศาสนาศิลป์ (จิตรกรรม) ช่างทำและซ่อมเครื่องดนตรีพื้นบ้าน งานโลหะศิลป์ (เครื่องเงิน-ทอง ต่อกลาย) งานเครื่องจักสาน (จักสานจากไม้ไผ่และไม้ค้ำหรือไม้บอง) งานเครื่องปั้นดินเผา (ไม่ปรากฏในปัจจุบัน) งานผ้าและสิ่งถักทอ งานปูนปั้น-งานไม้

งานศาสตราวุธ (ตีมีด) เครื่องสด (งานใบทอง เครื่องสักการะ) และเครื่องรัก เครื่องเงิน (ปรากฏภูมิปัญญาเกี่ยวกับการกริดยางรัก) และยังพบว่า งานหัตถกรรมผ้าและเครื่องแต่งกายในจังหวัดแม่ฮ่องสอนของทั้ง 4 ชาติพันธุ์นั้น ยังคงความเป็นดั้งเดิมในรูปแบบของแต่ละชาติพันธุ์ โดยหากวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่า ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงยังคงมีการทอผ้าเอง และเริ่มมีการส่งเสริมการปลูกฝ้ายในบางพื้นที่ แต่ชาติพันธุ์อื่นนั้นนิยมซื้อผ้าเป็นชิ้นมาตัด/ปัก/เย็บ ให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีความหลากหลายของชาติพันธุ์ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2564) โดยแต่ละชาติพันธุ์มีประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นแตกต่างกันไป แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นแล้ว แต่ละชาติพันธุ์ยังมีช่างศิลป์ท้องถิ่นแต่ละประเภทที่ยังคงความเป็นชาติพันธุ์ของตนเอง โดยพบว่า ช่างศิลป์ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อแยกตามประเภทตามสถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่นนั้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีช่างศิลป์ท้องถิ่นจำนวน 9 ประเภท ประกอบด้วย 1) งานจิตรกรรม 2) งานเครื่องดนตรี (ช่างทำและซ่อมเครื่องดนตรีพื้นบ้าน) 3) งานโลหะศิลป์ (ช่างทำเครื่องเงิน-ทอง ช่างฉลุลาย) 4) งานเครื่องจักสาน (จักสานจากไม้ไผ่และไม้คล้า) 5) งานผ้าและสิ่งถักทอ 6) งานปูนปั้น-งานไม้ 7) งานศาสตราวุธ (ตีมีด) 8) งานเครื่องสด (งานใบทอง เครื่องสักการะ) และ 9) เครื่องรัก เครื่องเงิน (การกริดยางรัก) ในด้านดนตรีที่มีความเสี่ยงในการสูญหายในด้านช่างทำและซ่อมเครื่องดนตรีพื้นฐาน โดยในการศึกษาดนตรีกับวิถีชีวิตชาวไทใหญ่ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนของมณฑิรา ศิริสว่าง พบว่า ยังมีประชากรส่วนใหญ่ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นชาวไทใหญ่ ตั้งรกรากกว่า 200 ปี ที่มีวิถีชีวิตที่นิยมบรรเลงเพลงในงานประเพณีต่าง ๆ มากที่สุดคือ วงกลองกันยาว ซึ่งประกอบด้วย กลองกันยาว มอังก้า (ฆ้องชุด) และฉาบ มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบการบูรณาการวัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่กับการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน ทั้งรูปแบบเสริมหลักสูตรและรูปแบบกิจกรรมชมรม แต่ยังไม่ปรากฏแนวคิดในการพัฒนาบุคลากรด้านช่างเพื่อประดิษฐ์ ซ่อม และพัฒนารูปแบบเครื่องดนตรีแต่อย่างใด ดังงานวิจัยแนวทางการยกระดับพันธุ์ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลาหู่ และม้ง พบว่า แต่ละชาติพันธุ์มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเอง สอดคล้องกับความคิดสร้างสรรค์ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าและเครื่องแต่งกายตามสมัยนิยม โดยกำหนด “ไลฟ์สไตล์” เพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนา ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ Eco Lifestyle (ไลฟ์สไตล์ของคนรักธรรมชาติ) Sport Lifestyle (ไลฟ์สไตล์ของคนรักการออกกำลังกาย) Wellness Lifestyle (ไลฟ์สไตล์ของคนรักสุขภาพ) และ Cultural Style (ไลฟ์สไตล์ของคนรักวัฒนธรรม) (มณฑิรา ศิริสว่าง, 2563) รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของศุภฤกษ์ ธาราพิทักษ์วงศ์ และคณะ ที่ได้ทำการศึกษาแนวทางการยกระดับผลิตภัณฑ์และสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งพบว่า ผลการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนมี 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์แนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมชุมชน ขั้นตอนที่ 2 นำผลความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคมาวิเคราะห์ มาเป็นโจทย์ในการวางแผนการพัฒนาสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการมากที่สุด ขั้นตอนที่ 3 พัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับชุมชนตามแนวทางการยกระดับคุณภาพของสินค้า และ

ขั้นตอนที่ 4 การทดสอบตลาดและการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม โดยการออกงานสินค้าในและต่างประเทศ (ศภฤกษ์ ธาราพิทักษ์วงศ์ และคณะ, 2562) นอกจากนั้น ยังสอดคล้องกับการอธิบายลักษณะของภูมิปัญญาใน 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ลักษณะที่เป็นนามธรรมได้แก่ เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตาย และคุณค่าความหมายในทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวัน ส่วนลักษณะที่เป็นรูปธรรมนั้น ได้แก่ จะเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ดนตรี หัตถกรรม ศิลปะ และอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน และสะท้อนออกมาเป็นกระบวนการทัศน์ ซึ่งทางรูปธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมผ้าไหมและเครื่องเงิน การนำเสนออื่น ๆ ภูมิปัญญาย่อย ๆ ที่เกี่ยวเนื่องนั้น จะเป็นการแสดงถึงกระบวนการหรือกรรมวิธีการผลิตขึ้นมาของหัตถกรรมทั้งสองอย่างนี้ ที่มีแนวคิดที่ว่าภูมิปัญญาเป็นปรัชญาชีวิต เป็นศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายายสู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์คือความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม ภูมิปัญญาเป็นศิลป์คือเป็นความรู้ที่มีคุณค่าดีงามที่ผู้คนได้คิดขึ้นมา ไม่ใช่เพียงด้วยสมองอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ความรู้สึกทัศนะและจิตวิญญาณ ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงทุกอย่างทุกด้านทุกมิติเข้าด้วยกัน จึงเป็นความรู้ที่มีคุณธรรม ความรู้ที่เป็นรอบด้านและเป็นองค์รวม เพราะเป็นความรู้ที่มาจากชีวิตและสัมพันธ์กับชีวิตการเรียนรู้ในอดีต จึงเป็นการเรียนรู้ไม่ได้เพียงเพื่อความรู้ แต่ให้เกิด “ปัญญา” อันเป็นที่มาของชีวิตพอเพียง ไม่โลภและอยู่เย็นเป็นสุขอีก (สามารถ จันทรสุรีย์, 2534; เสรี พงศ์พิศ, 2534) โดยการจัดการความรู้ข้อมูลดังกล่าวควรให้คนในชุมชนตระหนักและเห็นคุณค่าแก่การดูแลรักษา ให้เข้าใจรากเหง้าและตัวตนของคนในชุมชน เกิดจากจิตใจที่อยากจะทำ ผนวกกับกระบวนการทำงานแบบคู่ขนาน ระหว่างนักวิชาการภายนอกกับคนภายในชุมชน (มยุรี ถาวรพัฒน์, 2557) นอกจากนั้น การพัฒนาแนวคิดในการนำภูมิปัญญาพื้นถิ่นมาใช้ในลักษณะของการจัดการเรียนการสอน ก็จะทำให้มีการอนุรักษ์และพัฒนารูปแบบงานช่างศิลป์ได้อย่างต่อเนื่องได้ สอดคล้องกับปติมา โฆษิตเกษม ที่กล่าวว่า วิธีในการจัดการพัฒนารูปแบบงานเครื่องปั้นดินเผาจังหวัดสุพรรณบุรีนั้น วิทยาลัยฯ สามารถจัดการเรียนรู้งานช่างศิลป์ในชุมชนด้วยการประสานช่างปั้น ช่างในท้องถิ่น ศิลปินพื้นบ้าน ร่วมถ่ายทอดความรู้และความเชื่อ อุดมคติการทำงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และผู้เรียนได้เข้าใจบทบาทงานช่าง นับเป็นการเรียนรู้ถึงบริบทสังคมชุมชนอย่างลึกซึ้ง และแรงบันดาลใจ อาจเกิดขึ้นเมื่อได้รับรู้จากประสบการณ์ตรง การให้ความรู้และร่วมกันพัฒนารูปแบบงานเครื่องปั้นดินเผาสุพรรณบุรี ในรูปแบบเฉพาะบุคคลขึ้นทุกปีการศึกษา เพื่อให้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนางาน ให้มีความประณีตตามความคิดสร้างสรรค์หรือความชำนาญของช่างศิลปิน หรือตามความสนใจของสังคมอย่างต่อเนื่อง ควรมีการเผยแพร่และจัดการเรียนรู้ด้านช่างศิลป์ โดยใช้รูปแบบลวดลายงานเครื่องปั้นดินเผาสุพรรณบุรี ในสถานศึกษาของจังหวัดสุพรรณบุรีทุกระดับการศึกษา เพื่อสร้างพื้นฐานความรู้ และความเข้าใจร่วมกันแก่เยาวชน นักเรียน นักศึกษา เพื่อให้

เกิดความภาคภูมิใจ ในท้องถิ่น หรือศิลปวัฒนธรรมไทยที่เป็นอัตลักษณ์สุพรรณบุรี เกิดการยอมรับกันโดยทั่วไป (ปติมา โฆษิตเกษม, 2559)

องค์ความรู้ใหม่

ฐานข้อมูลช่างศิลป์ท้องถิ่นไทใหญ่และชาติพันธุ์แม่ฮ่องสอน และองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นถิ่น ควรมีการรวบรวม พื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสาน และมีแนวทางการพัฒนา รวมทั้งยกระดับภูมิปัญญาพื้นถิ่น หัตถกรรมผ้า และเครื่องแต่งกายชาติพันธุ์แม่ฮ่องสอนอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดรายได้ภายใต้ทุนทางวัฒนธรรมที่ดึงมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง นอกจากนั้น ข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน หากมีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดแนวทางการฟื้นฟู สืบสาน และถ่ายทอดต่อไป สามารถนำข้อมูลไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการยกย่อง ครูช่างศิลป์ท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย และนำไปเผยแพร่ด้วยการจัดนิทรรศการ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาติพันธุ์ รวมทั้งนำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรเพื่อจัดการเรียนการสอนหรือฝึกอบรมให้กับเด็กและเยาวชนทุกช่วงวัย ตลอดจนนำไปเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไปได้อีกด้วย

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ จึงควรมีการรวบรวมองค์ความรู้ในงานช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อความสำคัญของงานช่างศิลป์พื้นถิ่น ตามประเภทงานช่างศิลป์และภูมิปัญญา ประกอบด้วย 1) งานจิตรกรรม 2) งานเครื่องดนตรี 3) งานโลหะศิลป์ 4) งานเครื่องจักสาน 5) งานผ้าและสิ่งถักทอ 6) งานปูนปั้น-งานไม้ 7) งานศาสตราวุธ 8) งานเครื่องสด และ 9) เครื่องรัก เครื่องเงิน โดยการจัดทำแผนที่ข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นเพื่อแสดงให้เห็นสถานะของงานช่างศิลป์ที่ยังคงมีอยู่ในพื้นที่ ในด้านผู้สืบทอดงานช่างศิลป์พบว่า มีผู้สืบทอดจำนวน 52 คน (83.87%) และไม่มีผู้สืบทอดจำนวน 10 คน (16.13%) โดยช่างศิลป์ท้องถิ่นบางประเภท เช่น เครื่องสด งานเครื่องดนตรี โลหะศิลป์ จักสาน และปูนปั้น มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย การสำรวจข้อมูลช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีประวัติชุมชน ศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ข้อมูลช่างศิลป์ รวมถึงงานด้านพุทธศิลป์ มีความแตกต่างจากพุทธศิลป์ในพื้นที่ล้านนา เนื่องจากมีความผสมผสานกับศิลปวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ จุดมุ่งหมายในการสร้างและฝึกหัดงานด้านช่างศิลป์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา รวมถึงเป็นงานที่เกี่ยวกับปัจจัยที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อมูลครูช่างศิลป์พื้นถิ่นในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ไม่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ ควรมีการจัดการความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละประเภท มีการฟื้นฟู สืบสาน และถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่นสืบต่อไป ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการวิจัยสามารถไปขยายผลให้เป็นประโยชน์หรือสร้างคุณค่า

ให้กับผลิตภัณฑ์ ด้วยการนำองค์ความรู้เรื่องลวดลายไปเขียนเป็นเรื่องเล่าประกอบชิ้นงานหรือผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ดูน่าสนใจและเพิ่มมูลค่าให้กับชิ้นงานต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ปัทมา โฆษิตเกษม. (2559). แนวทางการพัฒนารูปแบบงานเครื่องปั้นดินเผาจังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารศิลป์ พีระศรี*, 3(2), 127-149.
- พิทยา ว่องสกุล. (2559). *เอ็นจิโอไทยกับปัญหาสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: นิตยสารโลกสีเขียว.
- มณฑิรา ศิริสว่าง. (2563). ดนตรีกับวิถีชีวิตชาวไทใหญ่ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่*, 21(2), 219-231.
- มยุรี ถาวรพัฒน์. (2557). การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เลอเวือะ (ละว้า) บ้านป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *กระแสวิวัฒนาการ*, 15 (28), 59-66.
- เมธาวี ธรรมชัย พระครูธีรสุตพจน์ พระสถิตย โปธิญาโณ อากาศ ปญโญ และจิตรเทพ ปิ่นแก้ว. (2562). การสืบทอดและการสร้างงานช่างพุทธศิลป์ล้านนา: กรณีศึกษางานช่างฝีมือพระเบญจมิน สุตา จากงานพุทธศิลป์วัดหาดนาคร ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 10(1), 51-66.
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. (2564). *โครงการมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 9: พิพิธภัณฑสถานศึกษา) มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และพลวัตทางวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 9: พิพิธภัณฑสถานศึกษา) พิพิธภัณฑ*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศกฤกษ์ ธาราพิทักษ์วงศ์ และคณะ. (2562). *การยกระดับผลิตภัณฑ์และสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานการพัฒนาบ้านเมือง*. กรุงเทพมหานคร: วัฒนธรรมไทย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2534). *คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชาวบ้าน.